

Ankica Čakardić

Vodovodna 3, HR-10000 Zagreb
crvenocрно@net.hr

Globalna neo-liberalna demokracija u »minimalnoj« državi

»Stegnuće politike«

Sažetak

Nova globalna politika – koja, između ostaloga, obuhvaća i multibirokracijsko donošenje odluka, unutar i između vladine i međunarodne birokracije, politiku što je pokreću transnacionalne snage i agencije, te nove oblike multinacionalne integracije među državama – stvorila je međunarodni »nadracionalni« okvir, u kojem i preko kojega se redefiniiraju prava i obveze, ovlasti i moći država. U tom slučaju liberalna država štiti, a ne propisuje, ona je neutralna. Državno je miješanje opravdano samo ukoliko ona treba zaštititi pojedince jedne od drugih, ili od same vlasti. U svim drugim slučajevima država nelegitimno uzurpira prava pojedinaca i ograničava njihove slobode. Društvo slobodne konkurencije i »prisvajanja vlasništva« temelj je liberalizma, koji će u novijoj varijanti preuzeti neo-liberalizam pozicioniranjem kapitalističkog sustava ekonomije. Drugim riječima, minimalna država osigurava stabilni zakonski i regulativni okvir, tako da se pojedinci mogu baviti svojim poslom bez prekomjernoga uplitanja politike, što, dakako u globalnim okvirima, ima svoje posljedice.

Ključne riječi

liberalizam, neoliberalizam, minimalna država, nacionalna država, *global*

Uvodno i o predmetku *global*–

»Sve udaljenosti u vremenu i prostoru smanjuju se. (...) Za najkraće vrijeme čovjek prevaljuje najveće udaljenosti. Prevaljujući ih svodi on tako sve na najmanju udaljenost. Ali, to naglo odstranjivanje svih udaljenosti ne dovodi ni do kakve blizine: jer, blizina se ne sastoji u tome da udaljenost svedemo na najmanju mjeru.«

Martin Heidegger, *Das Ding*

Ono na što bi, pa makar i tek u obliku napomene, na samome početku valjalo usmjeriti pažnju, a neće biti razmatrano kao primarna tema ovoga rada, upravo je sadržaj sintagmi *politički čovjek* i *čovjek politike*. Kada se pita o poziciji suvremene politike i onoga »političkoga«, negdje bi se trebalo pronaći mjesta za razmatranje onoga što je doista »na politički način«, uzimajući u kontekst poziciju »praktičkoga«, kakvu je u filozofijskom smislu u trostrukom obliku čovjekova djelovanja usustavio Aristotel. Naime, isticanjem

ovih dviju formulacija želim naglasiti bitnu odrednicu suvremene politike, na koju svakako valja gledati kao na gubitak, manjak, pa u određenom smislu kao i na reduciranost koja dovodi u pitanje poziciju onoga što je političko i uopće politika sama. Dakako, otvaranjem sadržaja tih dviju sintagmi misli se na određenje onoga što je politika prije svega, a tek se otuda ide prema onome što bi imalo više zadirati u praktično politike i ono »političko«. Formulacija *čovjek politike* zapravo podsjeća na filozofijsku prirodu politike i njezinu apriornost, dok bi sintagma *politički čovjek* trebala naglasiti bitnost onog djelatnog, onog praktičkog. Budući da se može ustvrditi da političkoga djelovanja u smislu reagiranja i izvođenja nema, nego da zapravo samo postoji zadana forma koja se ponavlja, nastavlja, reproducira – upitnom svakako više nije samo pozicija politike, kao one koja tendira filozofijskom, nego, još naglašenijim pitanjem postaje pozicija (suvremenoga) političkog čovjeka kao djelatnoga aktera, onoga koji bi političko kao mogućnost tek trebao ostvariti svojim izvođenjem. Na taj se način *čovjek*¹ može zapravo razmatrati samo kao onaj koji reproducira sustav bez da se ostvaruje kao autonomni politički akter. »*Raison d'être* politike i slobode i njihovo iskustveno područje jest djelovanje«,² a iz toga slijedi da se bit djelovanja aktualizira i realizira kroz izvođenje. Ovakvim se razumijevanjem ističe činjenica koja naglašava da suvremeni politički čovjek, svojim neparticipiranjem u djelovanju, pa onda i izvođenju, ne aktualizira bit političkog, što se posebno očituje u snažnom kolidiranju političkoga i ekonomijskog, gdje je sve teže ustvrditi ono što bi u punom smislu bilo politički djelujuće od onoga što se provlači kao reproduciranje kroz ekonomijsko. Ovdje bih u raspravu uvela pojam kojim se filozofijsko-politički i političko-ekonomijski diskurs suvremenosti sve više suočava, dakako, radi se o prostorno-vremenskom procesu, globalizaciji. Globalizacija ponajviše ukazuje na to da se društvo u cjelini i sustav organiziranja države usmjerio na »ekonomiju« i reproduciranje sustava potreba koje ona stvara, pritom nadilazeći i ispuštajući iz vida »politiku« kao, tradicionalno, primarni aparat društvenoga o-državanja. Otuda, u konačnici, liberalistička doktrina u najvećoj mogućoj mjeri osigurava koncept globalne zajednice koja, prije svega, osiguravajući društvenu ravan gospodarenja dokida državno-političku mogućnost kontrole sustava ekonomije. Tako, »minimalni« koncept države znatno lakše omogućava globalno umreženje kapitala, no puno sporije, ili nikako, društva sa svim svojim različitostima. U tom smislu valjalo bi pristupiti razumijevanju liberalne demokracije, prije svega kroz prizmu neoliberalnoga kapitalizma, te triju sličnoznačnica s predmetkom *global-* koje ću u nastavku rada ukraće pojasniti.

Globalizam, globalnost i globalizacija tri su tek slična pojma koja se poprilično razlikuju.³ *Globalizam* je shvaćanje da svjetsko tržište potiskuje ili nadomješćuje političko djelovanje, tj. ideologiju vlasti nad svjetskim tržištem. Kao takav, nastupa samo u jednoj domeni, ekonomskoj, i na taj način sužuje višedimenzionalnost globalizacije na jednu dimenziju, i to gospodarstvenu, a sve ostale komponente – ekološku, kulturološku, političku, društvenu globalizaciju – spominje kao podređene dominaciji svjetskoga tržišnog sustava. Ovakvo »jednostrano gospodarenje« otapa moć pojedinih država i njihovu unutarnju politiku, a samim time preuzima i nadzor nad sudbinama pojedinih država. Sukladno tomu, utjecaj je nacionalnih vlada znatno smanjen, a glavne se odluke kreiraju i donose na višoj razini – globalnoj. Budući da političke odluke na takvoj globalnoj razini nisu najbolje rješenje, sve očitijima postaju i nedostaci u mehanizmima kontrole na međunarodnoj razini. Zato ne treba čuditi ni činjenica da postoji sve veća opravdana bojazan da i multinacionalne korporacije imaju mogućnost zapovijedati vladama i izbacivati nacionalne

ekonomije iz ravnoteže. Ono što pojedinim zemljama ostane »na raspolaganju« u ubrzanom procesu transformacije državnih uređenja, zasigurno je, nerijetko nametnut, osjećaj pripadnosti. Ugrubo, u ovim se slučajevima jedna strana političkoga društva opredjeljuje za »neoliberalni kozmopolitizam«, a druga pak za povezivanje na temelju tzv. pripadnosti jednomu nacionalnom osjećaju, gdje se zapravo, kao na primjeru mnogih zemalja, ponovno potiču suprotnosti u obliku nacionalizma od strane ostataka državnih struktura koje bi odustale od bilo kakvih svojatanja legitimiteta, te iz prošlosti ugrabile načelo moći radi same moći, umatajući ga po potrebi u nacionalističku retoriku.

Drugi se smjer političkoga društva ogleda u neoliberalizmu koji je započeo već u tradiciji Lockeova liberalizma, gdje se razvija ideja društva s naglaskom na pojedinca kao što više odvojenog od države. Tako se pojedinac otklanja od postojećih sustava državne kontrole i nametanja volje, a pritom mu je omogućeno da se razvija prema svojim privatnim potrebama. Javno, na razini demokratsko liberalnoga, nejasnom ostavlja granicu koja bi navodno trebala definirati svoj prostor s obzirom na prostor privatnoga. Moderni liberalizam – *neoliberalizam*, ponajviše kalkulira s onim što bi imalo biti političko djelovanje i javnost. Oslanjajući se na postojeći sustav *viška*, neoliberalna demokracija, kao najsnažnija težnja današnje ekonomije, a potom i politike, rado donosi trenutne odluke o tomu što je i kada je nešto shvaćeno kao granica javnoga i privatnog u društveno-političkom kontekstu.⁴ Obustavljanje ustrojstva monarhije i državne kontrole, minimalna uloga države, prevlast ekonomije i ostvarivanje privatnoga vlasništva – početni su uvjeti ostvarivanja individualnog liberalizma. Kada je liberalizam kao slobodarska ideja odlučio zastupati individualizam (gdje je pojedinac »neovisan o državnoj stezi«), legitimno se osigurala moć ograničavanja u kreiranju vlastite organizacije života. Budući da se liberalizam u teroriji zasniva na dobrovoljnosti, svaka bi individua sama trebala odlučiti o onome što je se zapravo tiče, čime pridobiva »pravo na privatnost«.

Drugi pojam kojemu valja pobliže pojasniti značenje jest pojam 'globalnosti'. *Globalnost* označava stav: već odavno živimo u jednom svjetskom društvu. Nijedna zemlja, nijedna se zajednica ne može izolirati. Pritom »svjetsko društvo« označava cjelovitost socijalnih odnosa, koji nisu integrirani u nacionalnu politiku niti su njome određeni. »Svijet« u kombinaciji »svjetsko društvo« označava, dakle, diferenciju, *mnoštvo*, a »društvo« označava ne-integraciju, tako da se *svjetsko društvo može shvatiti kao mnoštvo bez jedinstva*. Time se

1

Dakako, ovdje nakratko podsjećam i na pitanje čovjeka kao univerzalne kategorije, koje dovodi do paradoksa, naime, problema reduciranosti univerzalnog čovjeka na muškarca, također, problem od posebne važnosti kad se razmatra suvremena liberalna (»bratska«) država. Više u: Ankica Čakardić, »Država kao bratska zajednica. Težnja Zajednici bez zajednice«, *Filozofska istraživanja*, 99 (4/2005), str. 841–847.

2

Hannah Arendt, »Što je sloboda?«, u: Žarko Puhovski (ur.), *Politički eseji*, Antibarbarus, Zagreb 1996., str. 61.

3

Usp. Ulrich Beck, »Što je globalizacija?«, u: Anđelko Milardović (ur.), *Globalizacija*, Panliber, Osijek-Zagreb-Split 2001., str. 63.

4

U Hegelovoj tročlanjoj arhitektonici sustava obitelj-društvo-država, pitanje odnosa javnoga i privatnog dobiva posebno na važnosti. Dakako, u kontekstu isključive afirmacije političkoga u javnoj, državnoj sferi gdje, prema njemu, žena nikada ne istupa iz obiteljskog obitavanja. Posebnim pitanjem tu postaje, gdje se postavlja granica privatnoga i javnog, a onda i pitanjem postaje »prostor« društva kao sfere ekonomije, tj. vlasništva. Naime, prema Hegelu, žena ne stupa ni u građansko društvo kao ono koje omogućuje ekonomijska nadmetanja, a potom i vlasništvo.

razno pretpostavlja: transnacionalni oblici produkcija, konkurentnost na tržištu rada, globalno izvještavanje u medijima, transnacionalni bojkot kupaca, transnacionalni oblici življenja, »globalno« zapažene krize i ratovi, vojno i mirovno korištenje atomske energije, razvoj tehnologije, razaranje prirode, itd. Svi ti primjeri olakšat će nam razumijevanje pojma *globalizacije*, koja označava procese, nakon kojih će nacionalne države i njihov suverenitet biti poprijeko povezani putem transnacionalnih posrednika.⁵

Prema hrvatskom etimološkom rječniku Alemka Gluhaka, pojam 'globalizacija' dolazi od indoeuropskoga korijena *gelb(h)/gleb(h)*, što znači stisnuti, smotati, iz čega nastaje i lat. pojam *globus (ghlob-o-s)* sa značenjem »kugla, lopta, gomila«. Definirati pojam globalizacije nije jednostavno. Jedan je razlog zasigurno u tomu što je to tek proces u nastajanju, pa ga se ne može rekonstrukcijski sagledati u cijelosti, a drugi je razlog postojanje brojnih definicija za koje se ne može reći da su istoznačne u svom sadržajnom određenju. Kako bilo, iz brojnih se definicija ipak može pronaći osnovna značenjska dvojakost, s jednu se stranu globalizacija misli kao logični odaziv međunarodnom povezivanju, i to kao ideal promicanja prosperiteta, a s drugu ona može biti mišljena kao opreka lokalnome (lokalna uprava), kao zamjena lokalnoga nadzora globalnim.⁶ David Held će u *Modelima demokracije* zastupati tezu da se veze rasprostranjene širom svijeta u opisu globalizacije mogu shvatiti kao proces (ili niz procesa) koji obuhvaća preobrazbu prostorne organizacije društvenih odnosa i transakcija – određenih njihovim opsegom, intenzitetom, brzinom i učinkom – stvarajući transkontinentalne tokove i mreže djelovanja.⁷ Neke druge definicije kažu da je to proces putem kojega se državocentrično djelovanje i uvjeti odnošenja rastvaraju u strukturi odnosa između različitih sudionika što djeluju u kontekstu koji je uistinu globalan, prije negoli međunarodan. Kada se govori o međunarodnoj (ne)povezanosti, čini se da kao najzorniji primjer koji afirmira stajalište da je globalizacija proces u nastajanju, te da se od »globalizacijskoga« ozbiljuje tek ideja globalnoga tržišta, može poslužiti stanovita razlika u odnosu slobodnoga globalnog kretanja kapitala i ne baš najslobodnijega globalnog kretanja ljudi.

No, govoreći o globalnome, uz gospodarsku globalizaciju postoje, dakako, i drugi oblici kroz koje ona djeluje: medijska, informacijska, pravna, na kulturnoj razini, u politici, ratu, (bio)tehnologiji, migracijama, okolišu i sl. U tom smislu David Held⁸ pretpostavlja različita stajališta u raspravi o globalizaciji, te ih dijeli u tri skupine. *Hiperglobalizatori* vjeruju da globalizacija ubrzano napreduje i sve više utječe na nas, tako da je naš život podvrgnut stezi globalnoga tržišta. *Skeptici* su skloni gledištu da svjetsku trgovinu čine tri glavna bloka: Europa, Azija-Pacifik i Sjeverna Amerika. *Transformacionalisti* poput Giddensa vide globalizaciju u širim okvirima no što su oni isključivo globalnoga gospodarstva. Prema njima, globalizacija je glavna pogonska sila u pozadini rapidnih društvenih, političkih i ekonomskih promjena koje preoblikuju suvremena društva i svjetski poredak.

Varijacija. Iz liberalizma u neoliberalizam

Ljudska bića kao pojedinci u međusobnom natjecanju, sloboda izbora, politika kao poprište očuvanja individualnih interesa, zaštitu »života, slobode i imetka«, demokratska država kao institucionalni mehanizam koji artikulira okvir privatnih interesa u civilnom društvu i javnog interesa u procesu upravljanja... sve su to preokupacije liberalne demokratske tradicije.

Ono što liberalizam prije svega čini specifičnim jest stajalište koje polazi od individualizma, koji se također održava i u poimanju slobode, što potom i temelji koncept individualne slobode. Sloboda shvaćena upravo kao odsutnost prinude određuje i dužnost države o kojoj je pojedinac neovisan. Liberalna država štiti a ne propisuje, ona je neutralna. Državno je miješanje opravdano samo ukoliko ona treba zaštititi pojedince jedne od drugih ili od same vlasti. U svim drugim slučajevima država nelegitimno uzurpira prava pojedinaca i ograničava njihove slobode. Društvo slobodne konkurencije i »prisvajanja vlasništva« temelj je liberalizma koji će u novijoj varijanti preuzeti neo-liberalizam, pozicioniranjem kapitalističkoga sustava ekonomije.

Liberalizam smatra da država nema viših ciljeva od dobrobiti pojedinaca onako kako je oni odrede, što je u filozofiji kod poimanja ljudske slobode već utvrdio J. St. Mill. On smatra da se oblast slobode proteže od unutarnje svjesnosti, kroz slobodu misli i osjećaja, pa do slobode ukusa i težnji. Iz ove dvije oblasti neminovno izrasta i treća, koja se proteže do udruživanja pojedinaca.⁹ Zato je i tolerancija ključna u razumijevanju, kako slobode tako i liberalizma. Liberalno se mišljenje i razvilo iz učenja o vjerskoj trpeljivosti i o dužnosti države da štiti pravo svih na slobodno izražavanje vjere i na slobodu mišljenja uopće. »Kako uspostaviti odgovarajuću ravnotežu između individualne nezavisnosti i društvene kontrole«,¹⁰ to je ključna uloga liberalizma.

Zasigurno je John Locke među prvima pretpostavio temelje liberalne države. On nastoji odrediti državu polazeći od privatne egzistencije pojedinca osiguranoga vlasništvom. Država kao aparat vlasničkoga društva ima zadatak štitići vlasništvo. Njegov primjer može poslužiti kao uzorak minimalne države, gdje se država što manje upliće u život društva, ona društvo samo *o-država*. Neuplitanje države u sferu društva jedna je od značajki što ih Locke navodi kao osnovu liberalnoga koncepta države. Za razumijevanje, pak, suvremenog neo-liberalizma bitno je svladati činjenicu kako se već i tradicionalni liberalizam pokušavao usredotočiti na sferu ekonomije. Već je Locke promatrao teoriju vlasništva (u smislu privatne sfere pojedinaca) prvenstveno kao ekonomsku teoriju, blisku radnoj teoriji vrijednosti. Tu se krije i nit radikalne novosti koju on unosi u ondašnje moralno opravdavanje vlasništva, a na temelju ljudskih potreba. Locke kaže da radne sposobnosti prirodno pripadaju pojedincima, stvar pripada onome tko je pomiješao svoj rad s njom.

»Mada voda koja istječe iz izvora pripada svakome, ipak tko može posumnjati da u vrču pripada samo onome tko ju je zahvatio? Njegov *rad* ju je uzeo iz ruku prirode, gdje je bila zajednička i jednako pripadala svoj njenoj djeci, i time je *prisvojio* za sebe.«¹¹

5

Usp. U. Beck, »Što je globalizacija?«, str. 65.

6

Usp. Ulrich Beck, *Moć protiv moći u doba globalizacije. Nova svjetskopolitička ekonomija*, Školska knjiga, Zagreb 2004.

7

Usp. u cijelosti Dejvid Held, *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd 1997.

8

Usp. David Held, *Modeli demokracije*, Školska knjiga, Zagreb 1990.

9

Džon Stjuart Mil (John Stuart Mill), *O slobodi*, Filip Višnjić, Beograd 1988., str. 45–46.

10

Ibid., str. 39.

11

Džon Lok (John Locke), *Dve rasprave o vladi*, Utopija, Beograd 2002., str. 252.

Prisvajanje kao i reproduciranje sustava za beskonačno širenje potreba, posve su legitimirajuća osnova kapitalizma.¹² Da bi se globalizam što uspješnije učvrstio u vrijednosni sustav društva, kao oslonac ili, još bolje rečeno, kao baza, neoliberalizam svojim postulatima mora omogućiti što gipkije i sigurnije kretanje kapitala.¹³ Tržišta trebaju biti deregulirana, »oslobođena«, bez granica i puštena da iznađu svoju vlastitu razinu unutar koje se kreću.

Karl Marx i Friedrich Engels ustrajno kritiziraju ideju »neutralne« liberalne države i »slobodnoga tržišta«; u industrijskom kapitalističkom svijetu država nikako ne bi mogla biti neutralna, a ekonomija slobodna. Liberalna demokratska država J. St. Millia može, doduše, izjavljivati da djeluje u ime svih građana, može braniti svoju legitimnost obećanjem da će štiti »sigurnost osobe i vlasništva« istodobno promičući »ravnopravnost« svih pojedinaca.

»Ali moderno građansko privatno vlasništvo posljednji je i najsavršeniji izraz prizvodnje i prisvajanja proizvoda koji počiva na klasnim suprotnostima, na izrabljivanju jednih posredstvom drugih.«¹⁴

Kod klasičnoga privatnog vlasništva veći i trajniji poslovi zahtijevali su i veću količinu kapitala. Tako je nastao specifičan vlasnički odnos, koji se danas naziva dioničkim. Kad Locke govori o državi, on misli na aparat koji štiti vlasništvo (život, sloboda, imetak), a kad govori o društvu i zajednici, njih promatra prema paradigmi dioničkog društva – tko je više uložio, taj treba više i dobiti, tj. tko više plati, ima više prava. Takvu državu, prema ekonomskom parametru, nazivlje minimalnom. Još radikalnije ide desničar R. Nozick, povezujući Lockeja i utilitarizam u svom konceptu ultraminimalne države: država ništa ne štiti, osim onoga za što plaćaš porez, npr. za zdravstvo, policiju. Kod takvih specifičnih dioničkih uređenja riječ je o stvaranju poduzeća s korporativnim vlasništvom (korporacije), gdje postoji ograničena odgovornost vlasnika za obveze poduzeća. Ovakav se oblik privatnoga vlasništva pokazao izuzetno efikasnim, pa je posebno rasprostranjen u bankarstvu i u velikim multinacionalnim korporacijama, koje su vrlo važne za razvoj procesa globalizacije i utemeljujućeg sustava neoliberalizma.

Sigurnost osobe proturječi stvarnosti klasnoga društva, u kojem su gotovo svi aspekti života pojedinca – priroda mogućnosti, rada, zdravlja i životnoga vijeka – određeni njegovim ili njezinim položajem u klasnoj strukturi. Kakav smisao može imati obećanje neoliberalne države o »ravnopravnosti« pojedinaca, kad postoje goleme socijalne, ekonomske i političke nejednakosti?

Norberto Bobbio razlikuje dva osnovna pojma koja sadržajno dotiču problematičnost jednakosti: egalitarno i egalitarističko. Prvom pojmu pripisuje značenje neprestane težnje za smanjenjem nejednakosti, a što je jedna od glavnih tendencija ljevice oduvijek, a u određenom smislu takav oblik jednakosti zastupa i Jean Jacques Rousseau. Drugom pojmu, *egalitarističko*, pripisuje značenje težnje k apsolutnoj jednakosti svih u svemu, što na stanoviti način zastupa i Thomas Morus u *Utopiji*.

Kad Bobbio utvrđuje trajnost u postojanju antagonizma ljevice i desnice, on nudi brojne argumente kojima redefinira što je ljevica, a što desnica, te koje karakteristike čine pojedinu struju. Težnja jednakosti kao teorijski bitna odrednica liberalizma i ljevice – kojom se želi prevladati postojeće stanje nejednakosti – suprotno je stajalištu desnice da je nejednakost odlika iz koje se temelji izvor sukoba, pa prema tome teži prirodnoj nejednakosti. Elisabeta Galeotti iz ove antiteze izvodi novi odnos suprotnosti, i to umjesto jednakost-nejednakost, ona postavlja odnos jednakost-hijerarhija.¹⁵ Ovime, kao simpatizerka neoliberalizma, ona želi odvojiti pojam nejednakosti od liberalizma,

jer bi samim time liberalizam bio smješten u umjerenu desnu stranu, a na taj bi se način umanjio značaj »omiljene ideologije«. Samo ovime ona zaboravlja ili pak želi prikriti – što će joj na jednom mjestu na određeni način prigovoriti Bobbio – da su trenutno vidljive društvene nejednakosti neoliberalizma različite od nejednakosti koje isključivo dolaze s pretpostavkom neke postojeće hijerarhije. U tom smislu, sve su brojniji stavovi o tome da »treći put«, kao predstavnik centra i baze neoliberalizma, uopće ne postoji, a samim time, sve je više stavova koji liberalni kapitalizam, tj. neoliberalizam svrstavaju u desnicu.¹⁶ Slično će se potvrditi i »minimaliziranjem« države.

»Minimalna« država i kontekst »međunarodne« države

Temeljna bi pretpostavka liberalnoga i radikalnog koncepta demokracije u kontekstu globalizacije bilo stajalište da su demokracije u biti samostojne jedinice koje su međusobno jasno razgraničene, a mijene unutar demokracija mogu se uglavnom shvatiti pozivanjem na unutrašnju strukturu i dinamiku nacionalnih demokratskih političkih zajednica. Sama demokratska politika izraz je, naposljetku, prožimanja silnica koje djeluju unutar nacije-države. Kao što je dobro poznato, u posljednja dva desetljeća i ljevica i desnica ustrajno napadaju liberalno-demokratski model. Po mišljenju nove desnice, liberalna demokracija porodila je golemu javnu birokraciju koja je zakrčila prostor privatnoj inicijativi i praksi osobne odgovornosti. Ta se tvrdnja u raznim oblicima javlja u literaturi zaokupljenoj problemom »preopterećene vlade« i potrebom »potiskivanja države« na Zapadu. Ali sve glavne tvrdnje nove desnice potkrijepljene su vjerovanjem da su odnosi između tvoraca i primatelja odluka iskrivljeni postojanjem sve brojnijih skupina za pritisak, posebnih lobija i velikih birokratskih ustanova. Te snage zajednički oštećuju mogućnost kongruencije između tvoraca i primatelja odluka, koja nastaje kad oni prvi ograniče svoje djelovanje na probleme »minimalne države«.¹⁷ Drugim riječima, ta se kongruencija može povećati ako se tržištu dade veći prostor, te ako minimalna država osigura stabilni zakonski i regulativni okvir, tako da se pojedinci mogu baviti svojim poslom bez prekomjernog uplitanja

12

No, današnje poimanje rada i proizvodnje, te bitno isticanje njezinoga kvantitativnog smisla, nosi sa sobom brojne kritike, kako o teoriji privatnoga vlasništva tako i uopće o posjedovanju nečega što se ima i misli kao privatno.

13

Pod pet osnovnih postulata neoliberalizma obično se misli: 1. vladavina tržišta prepuštena slobodnoj konkurenciji, odnosno »nevidljivoj ruci«; 2. smanjenje proračuna za socijalne izdatke; 3. deregulacija, koja je povezana s prvom pretpostavkom, a njome se želi smanjiti intervencija države i nadležnih institucija uvijek kada postoji mogućnost da ta intervencija ugrozi profit; 4. privatizacija; 5. eliminiranje koncepta javnoga dobra ili pretpostavka zajednice s konceptom individualne odgovornosti. Usp. <http://www.corpwatch.org/article.php?id=376>

14

Karl Marx i Friedrich Engels, *Komunistički manifest*, Arkzin, Zagreb 1998., str. 106.

15

Usp. Norberto Bobbio, *Desnica i ljevica*, Feral Tribune, Split 1998.

16

Za kritičan osvrt pravoga lica »liberalizma u praksi«, pa onda i »hiperdemokracije«, koji otkriva specifične interese nasuprot univerzalnim, svakako je zanimljiv prilog Hose Ortega y Gasseta u *Pobuni masa*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2003.

17

O kontekstu (ultra)minimalne države, posebno u: Robert Nozick, *Anarhija, država i utopija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2003.

politike. »Minimalizirajući« državu, Robert Nozick će reći da je ona isključivo opravdana kada je

»... ograničena na uske funkcije zaštite od nasilja, krađe, prevare, nepoštivanja ugovora i sličnog: (...) svaka država sa širim ovlastima od spomenutih krši prava osoba da ih se ne prisiljava činiti neke stvari te da je stoga neopravdana...«¹⁸

No, kako bilo, s jednu se stranu dokida koncept nacionalne države, dok se kao cilj nove liberalne demokracije postavlja ideja izgradnje »međunarodne naddržave«.¹⁹

David Held ističe nekoliko osnovnih polazišta kada se govori o opadanju ili »krizi« autonomije države, te sve većoj potrebi za intenzivnom suradnjom i zajedničkim djelovanjem nacija-država.²⁰ S porastom globalne međupovezanosti, broj političkih instrumenata koji stoji na raspolaganju vladama, te djelotvornost pojedinih instrumenata, pokazuju zamjetnu tendenciju opadanja. Ta se tendencija u prvome redu javlja zbog gubljenja mnogih načina pogranične kontrole, koja je prije služila ograničavanju prometa roba i usluga, proizvodnih faktora i tehnologije, ideja i kulturne razmjene. Rezultat je smanjenje efikasnosti političkih instrumenata koji državi omogućuju da nadzire djelatnost unutar i izvan svojih granica. U kontekstu međusobno snažno povezanog globalnog poretka, mnoga tradicionalna područja državne djelatnosti i odgovornosti (obrana, upravljanje gospodarstvom, komunikacije, administrativni i pravni sustav) ne mogu se realizirati bez obraćanja međunarodnim oblicima suradnje. Kako rastu zahtjevi za državu u poslijeratnim godinama, država se suočava s cijelim nizom problema u donošenju političkih rješenja, koje je nemoguće adekvatno zadovoljiti bez suradnje s drugim državama i izvandržavnim činiteljima. Zbog svega toga, države su morale povećati razine političke integracije s drugim državama (npr. EU) i pojačati multilateralne pregovore, sporazume i ustanove, kako bi mogle svladati destabilizirajuće učinke koji prate međupovezanost. U ishodu imamo golemu rasprostranjenost ustanova, organizacija i režima, čime je položen temelj za globalno upravljanje. (Naravno ne treba pomiješati te procese s pojavom neke integrirane svjetske vlade. Velika je razlika između međunarodnog društva, koje u sebi sadrži mogućnost političke suradnje i poretka, i nadnacionalne države, koja ima monopol prisilne i zakonodavne moći.) Nova globalna politika – koja, između ostaloga, obuhvaća i multibirokracijsko donošenje odluka, unutar i između vladine i međunarodne birokracije, politiku što je pokreću transnacionalne snage i agencije, te nove oblike multinacionalne integracije među državama – stvorila je okvir, u kojem i preko kojega se redefinišu prava i obveze, ovlasti i moći država. One su istodobno i sužene i proširene, dopuštajući državi da nastavi s obavljanjem cijelog niza funkcija koje su više neodržive u izolaciji od globalnih ili regionalnih odnosa i procesa.

»To nam govori da smisao nacionalnog demokratskog donošenja odluka treba ispitivati u kontekstu složenog, multinacionalnog, multilogističkog međunarodnog društva, te golemog niza postojećih i nastajućih regionalnih i globalnih političkih, ekonomskih i kulturnih ustanova koje prekoračuju i posređuju preko nacionalnih granica. Priroda tih organizacija i tijela, njihove političke dinamike i njihove odgovornosti (ako je uopće ustanovljena) predstavlja neodgodiv problem.«²¹

Kad je riječ o neusklađenosti između formalne vlasti države i stvarnoga sustava proizvodnje, razdiobe i razmjene – što u mnogočemu ograničava moć ili prostor nacionalnih političkih vlasti – valja ukratko spomenuti četiri neusklađenosti koje nastaju kao posljedica toga. Prva je neusklađenost svjetska ekonomija, druga su međunarodne organizacije, potom je međunarodno pravo, a posljednja su hegemonijske sile i blokovi.

»Uzete zajedno, krupne neusklađenosti – u sferi prava, politike, ekonomije i sigurnosti – pokazuju promjenjive tipove moći i ograničenja koja preoblikuju arhitekturu političke vlasti koja je bila povezana s nacionalnom državom. Iako je nastajanje složenih mreža globalne međupovezanosti vidljivo već duže vremena, nema sumnje da je onedavna došlo do dalje 'internacionalizacije' unutrašnjih (lokalnih) djelatnosti i do većeg stupnja odlučivanja u međunarodnim i transnacionalnim okvirima.«²²

Princip unifikacije društava/država, kao isključenje kritičko-različitog »učenja na vlastitim greškama«, još je jedan od ključnih momenata kada se govori o reprodukciji jednosmjernog sistema, u ovom slučaju na međunarodnoj razini. Greške koje se događaju prateći zadanu dogmatizaciju puki su produkti ponavljanja, a ne samostalnog racionalnog izvođenja kao osnove djelatnoga, tj. praktičkoga. U toj mjeri, može se slobodno reći, kritičnost stava prema životu, društvu u cjelini, iznegirana je u koncepciji »otvorenoga društva« kao onoga koje je nenaviknuto na različitost kritike. Namećući na taj način problematiku otvorenosti/zatvorenosti, upućeni smo na dvije danosti. Prije svega, na ponašanje informacijskih snaga, sa svim mogućim individualnim prigovorima kao protu-informacijama s pozicija nemoći, i kao drugo, unutar demokratskih pluralistički strukturiranih velikih društava još uvijek postoji rascjep između zajamčene otvorenosti u pravnoj državi i politički nezajamčene učinkovitosti kritike, mjereno razlikom između opsega slobode i stupnja obvezatnosti demokratskog prigovora, javnog mnijenja ili znanstvene protu-informacije s pozicije moći.

Zaključno: Svjetsko-ekonomska politika

Problem koncentracije ekonomske moći i njezinih implikacija za međunarodne ekonomske i političke odnose nije nipošto nov. O njemu se raspravlja odavno, još od vremena kada je Marx upozorio na nužne posljedice koncentracije i centralizacije kapitala za međunarodne odnose, te dokazao internacionalni karakter kapitalizma. Odnos kapitala u biti je funkcionalni odnos koji s lakoćom prelazi državne, političke i socijalne granice – to je temeljna karakteristika suvremenog kapitalizma. Iako svijest o kontinuitetu koncentracije ekonomske moći nije podjednako i u dovoljnoj mjeri prisutna u današnjim raspravama o (neo)liberalizmu i »novim svjetskim poretcima«, on se ipak mora uključiti u teme o međunarodnim udruživanjima, ekonomiji i svjetsko-političkim demokracijama.

Kapital je u kontekstu suvremenog liberalizma internacionalan, ali nekada su se vodeće korporacije obilno koristile ekonomskom i političkom moći nacio-

18

Ibid., str. 9.

19

I prvi teoretičari »međunarodnoga društva«, poput Grotiusa i Kanta, nastojali su shvatiti državu upravo u kontekstu »društva država«. Istraživali su uvjete i zahtjeve supostojanja i suradnje među državama, baveći se osobito prirodom i dosegom odnosa koji se upravljaju prema zakonima. No danas takva ideja zajedničke »države bez granice«, kako sam već i u samome uvodu istaknula, zasada ponajviše prosperira u tržišnim oblicima, dakako kao globalizam. Naravno, upitno je koliko je pozicija »međunarodne naddržave« lišena upotrebe mehanizama kontrole, i u ekonomijskom

i političkom smislu. Tako, primjerice, pitanje prolaska »sigurnih nacija« preko granica posve drukčije upućuje na ideju bezgraničnoga kretanja jednom zajedničkom međunarodnom državom.

20

Usp. D. Held, *Modeli demokracije*.

21

Ibid., str. 201.

22

D. Held, *Demokratija i globalni poredak*, str. 98.

nalnih država u širenju ekonomske moći na međunarodnom planu (u doba tradicionalnoga imperijalizma), dok se danas nastoje što više osamostaliti od nacionalnih država. Struktura svjetskih korporacija omogućava slijed, prije svega, ekonomskih ciljeva, te su u tom pogledu one posljednje utočište suvremene liberalne ideologije. Kao mreže povezanih ekonomskih jedinica u različitim zemljama i pod različitim jurisdikcijama, između kojih su uloge podijeljene i koordinirane po jedinstvenom planu, dijele zajedničku strategiju temeljenu na prednosti međunarodne podjele rada, slobodnoj cirkulaciji kapitala i informacija te zajedničkom fondu znanja i tehnologije. Tržište u tradicionalnom smislu unutar njih gubi na značenju, jer se trgovina sve više odvija unutar same korporacije. Novi oblici internacionalizacije kapitala, prema modelima multinacionalnih korporacija, bolje su prilagođeni realnostima suvremenog svijeta zahvaćenog anticolonijalnom revolucijom, u kojem su sve teže održivi klasični oblici otvorene političke dominacije. Takva se strategija često kosi s monetarnom, fiskalnom i razvojnom politikom nacionalnih država, no globalni karakter društvenog uređenja ipak prednjači u važnosti prema odluci pojedinačne nacionalne države.

»Globalizacija kao *povijesna transformacija* u jednom još neodređenom prostoru moći svjetske unutarnje politike ukida razliku između nacionalnog i internacionalnog koja je bila bitna za dosadašnje gledanje na svijet.«²³

U tom smislu »kozmpolitizam« će, prema ponešto optimističkom gledištu Ulricha Becka, biti sljedeća velika ideja nakon povijesno istrošenih ideja nacionalizma, komunizma, socijalizma, pa i neoliberalizma.²⁴

Nešto kao kritiku liberalne demokracije – kao trenutno najpoželjnijeg oblika državnonacionalnoga uređenja vlasti, pa time i društva, te kao sustava koji se prenosi u globalni okvir – možemo započeti time da prihvatimo činjenicu da globalizacija nije opcija.

»Globalizacija je ničija vlast. Nitko je nije započeo, nitko je ne može ni zaustaviti, nitko nije odgovoran. Riječ *globalizacija* znači organiziranu neodgovornost. Tražiš nekoga kome bi se mogao obratiti (...) ali nema institucije, nema telefonskog broja, nema e-mail adrese.«²⁵

U silini prevlasti ekonomije kao kategorije prema kojoj se uređuje cjelina suvremenosti uopće, ozbiljno treba uzeti u obzir preinaku »političke ekonomije« u »ekonomsku politiku«. To nas, međutim, vraća na sam početak ovoga rada, koji se otvara pitanjem što uopće znači pojam »politika« i što sadržava ono »političko«: što je ono bitno politički djelujuće koje pojedinac »izvodi« kao mogućnost? Postepeno gubeći iz vida, na ovaj ili onaj način, svaku čvrstoću definicije, ovdje se ne pita samo o (ne)politici u usporedbi s ekonomijskim. Ono bitno primarnije ipak ostaje Platonovo pitanje politike kao unutarnje životne potrebe, naime, »kako zapravo valja živjeti?«.

Literatura:

- Arendt, Hannah, »Što je sloboda?«, u: Žarko Puhovski (ur.), *Politički eseji*, Antibarbarus, Zagreb 1996.
- Barnet, Richard J. / Müller, Ronald E., *Globalni zahvat*, Globus, Zagreb 1979.
- Beck, Ulrich, *Moć protiv moći u doba globalizacije. Nova svjetskopolitička ekonomija*, Školska knjiga, Zagreb 2004.
- Bobbio, Norberto, *Desnica i ljevica*, Feral Tribune, Split 1998.
- Braudel, Fernand, *Vrijeme svijeta*, August Cesarec, Zagreb 1992.
- Čakardić, Ankica, »Država kao bratska zajednica. Težnja Zajednici bez zajednice«, *Filozofska istraživanja*, 99 (4/2005), str. 841-847.
- Foucault, Michel, *Znanje i moć*, Globus, Zagreb 1994.
- Gasset, Jose Ortega y, *Pobuna masa*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2003.
- Gluhak, Alemko, *Hrvatski etimološki rječnik*, August Cesarec, Zagreb 1993.
- Heidegger, Martin, *Kraj filozofije i zadaća mišljenja*, Naprijed, Zagreb 1996.
- Hegel, G. W. F., *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1970.
- Held, David, *Modeli demokracije*, Školska knjiga, Zagreb 1990.
- Held, Dejvid, *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd 1997.
- Locke, John, *Dve rasprave o vladi*, Utopija, Beograd 2002.
- Martinez, Elizabeth / Garcia, Arnoldo, »What is Neoliberalism?«, <http://www.corpwa-tch.org/article.php?id=376>
- Marx, Karl / Engels, Friedrich, *Komunistički manifest*, Arkzin, Zagreb 1998.
- Mil, Džon Stjuart (Mill, John Stuart), *O slobodi*, Filip Višnjić, Beograd 1988.
- Milardović, Anđelko (ur.), *Globalizacija*, Panliber, Osijek – Zagreb – Split 2001.
- Nozick, Robert, *Anarhija, država i utopija*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2003.
- Proudhon, Pierre Joseph, *Što je vlasništvo*, Globus, Zagreb 1982.
- Prpić, Ivan / Puhovski, Žarko / Uzelać, Maja (ur.), *Leksikon temeljnih pojmova politike*, Školska knjiga, Zagreb 1990.
- Rousseau, Jean-Jacques, *The Social Contract*, Oxford University Press, New York 1994.

Ankica Čakardić

**Global Neo-liberal Democracy in
the “Minimal” State**

“Reduction of Politics”

Summary

New global politics – which, among others, encompasses multibureaucratic decision making, within and between government and international bureaucracy, politics steered by transnational powers and agencies, as well as new forms of multinational integration between states – has created an international “above-national” frame, in which and through which, rights and obligations are redefined, jurisdictions and rights of states. In this case the liberal state protects, but does not stipulate, she is neutral. Involvement of the state is justified only if she needs to protect individuals from each other or from the government itself. In all other cases the state illegitimately usurps the rights of individuals and limits their freedoms. A society of free competition “seizing of ownership” is the foundation of liberalism that will in its newer form take over neo-liberalism by positioning the capitalist economic system. In other words, the minimal state secures a stable legal and regulative frame, so that individuals can deal with their business without excessive interference of politics, which, of course in the global frame, has its consequences.

Key words

liberalism, neoliberalism, the minimal state, national state, *global*